

Cercetarea și restaurarea unei lăzi pictate din Transilvania, de secol XVII-XVIII.

Raluca Dumitrescu

În acest material vom face referire la o ladă pictată de dimensiuni mari, aflată în colecția Secției de Istorie a Muzeului Județean Mureș (foto 1).¹ În cele ce urmează vom prezenta cercetarea ei detaliată, respectiv modul de abordare a restaurării lăzii, bazat pe rezultatele obținute în urma testărilor și investigațiilor efectuate.

Lăzile de mari dimensiuni, elaborate minuțios, decorate cu picturi, sculpturi și ornamente aplicate, purtând trăsături renașcentiste târzii, sunt cunoscute în literatura de specialitate sub denumirea de cassone, sau lăzi de zestre. Întrebuințarea exactă a acestor lăzi mari, păstrate în număr mic în Transilvania, nu este cunoscută. Puteau adăposti obiecte prețioase aparținând nobilimii, familiilor burgheze înstărite, breslelor, primăriilor sau parohiilor. Numărul foarte mic de inscripții și ornamente păstrate, dar mai ales, sursele scrise și inventarele din materialul memorial transilvănean nu susțin tratarea lor ca un tip de obiecte independent.²

Lada face parte din categoria mobilierului laic și bisericesc provenit din regiunea Rupea–Sighișoara–Medias, realizat între anii 1680-1740. Stilistic, se aseamănă cu piesele de mobilier pictat provenite din atelierul lui Georgius Rösler, cu tavanul pictat al Bisericii reformate din Mugeni, sau cu unele piese din muzeele din Sighișoara și Sibiu, precum și cu alte lucrări ale acestei perioade, cunoscute din literatura de specialitate.³ În concepția ansamblului decorativ al lăzii se pot identifica influențe renașcentiste – prin prezența semicoloanelor reliefate, prin formatul casetelor cu profile, dar și prin prezența unor denticuli ce mărginesc capacul. Modul îngrijit de construcție, cu îmbinări și elemente decorative în relief atent executate, dar și repertoriul decorativ pictat, arată opera unui atelier specializat, poate chiar în cadrul unei bresle de pictori-tâmplari specifică orașelor mai mari.

Observații privind tehnica de realizare

Fața, spatele, fundul și capacul lăzii sunt realizate din câte trei scânduri de molid, iar laturile scurte din câte două, îmbinate în coadă de rândunică. Frontul este realizat

dintr-un panou-cadru, având în centru o casetă dreptunghiulară cu colțuri dezvoltate spre exterior, iar în partea dreaptă și stângă două casete octogonale. Câmpurile pictate cu motive florale, încadrate în chenare realizate din baghete cu suprafața ondulată (tip Schwanhard), sunt separate de semicoloane din lemn de tei, alcătuite din mai multe elemente, fixate cu clei și cepuri de lemn. La decorarea capacului s-a procedat similar, însă forma casetei dreptunghiulare centrale este diferită, cu terminații semicirculare la bază și la partea superioară, cadrul ei fiind decupat dintr-un blat de lemn; de o parte și de alta sunt două casete dreptunghiulare mai mari, cu chenare realizate din baghete profilate. Prin stratul de culoare uzat se observă capetele cepurilor din lemn folosite pentru fixarea elementelor (fig. 1).

Capacul este mărginit înspre front și lateral de denticuli alternați (motivul „dintelui de ferăstrău”). Capacul este prins de partea din spate a lăzii cu balamale metalice solide. Mecanismul de închidere – încuietoearea, cheia și șildul metalic de la exterior lipsesc, putându-se observa conturul acestuia din urmă, datorită faptului că el a păstrat fondul colorat de dedesubt. Decorul părții inferioare, care de regulă este constituit dintr-o baghetă profilată sau un ancadrament, lipsește, existând totuși urme ale prezenței acesteia. Potrivit tiparului preexistent de construcție al acestor lăzi, în laterala stângă a interiorului există un mic raft, mărginit de o laterală traforată. Acesta avea cândva un capac rabatabil, care lipsește, dar urmele fixării lui sunt încă vizibile. Într-o primă etapă de cercetare a piesei, s-a descoperit că sub acest raft există un alt compartiment mai puțin vizibil, care se descoperă la rabatarea înspre în jos a capacului.⁴

Din repertoriul decorativ al picturii, sunt de menționat motivele florale și vegetale – frunza și floarea de acant, motive asemănătoare unor solzi, laleaua, trandafirul, crinul, motivul decorativ al frunzelor de laur. Fundalul frontului este de culoare verde, iar cel al casetelor este ocră roșu. Baghetele reliefate și elementele colonetelor sunt de culoare roșu, galben, albastru, brun. Cromatica orna-

¹ Nr. inv. 20.301, lungime: 161 cm, lățime 67 cm, înălțime 65 cm.

² Informații primite prin amabilitatea domnului Ferenc Mihály, restaurator lemn și mobilier.

³ Informații primite prin amabilitatea domnului Ferenc Mihály.

⁴ Pe lângă câteva mărunțișuri ne semnificative, în compartiment a fost găsit și un bilețel pe care s-a notat, probabil, un mic inventar al conținutului compartimentului la un moment dat: „33 buc. monede de bronz (creițari, polture, groși), care au circulat în epocă”.

mentației pictate a casetelor este bogată și variată: galben, roșu, albastru, brun, verde, negru, alb. Pe laterale s-a identificat un decor discret de tip flader, în nuanțe de ocru și brun, dificil de detectat și mai vizibil la curățare, când suprafața era umedă. Policromia capacului este în mare parte pierdută, datorită unui uz îndelungat. Inițial, suprafața lăzii pare să fi fost vernisată cu rășină, care s-a păstrat doar pe alocuri.

Marginea superioară a frontului lăzii poartă două inscripții ulterioare: 5511. și 4. Nov. 1941 / Lei 3000 (foto 2).

Analogii

După această prezentare generală, am considerat utilă semnalarea câtorva înrudiri cu alte piese/ansambluri decorative. Dintre cele care au putut fi identificate, menționăm aici doar câteva.

O piesă de excepție, care ne poate ajuta și la situarea în timp a lăzii din patrimoniul mureșean, este lada de zestre din 1695⁵ a lui Kata Bethlen, soția principelui Mihály Apafi al II-lea al Transilvaniei. Piesa păstrată la Muzeul Național Maghiar, o lucrare mai complexă – poate și mai veche – decât omoloaga ei, păstrează împărțirea spațiilor decorative ale frontului, delimitate de semicoloane. Aici sesizăm variații, în sensul unei inversări – o casetă centrală octogonală este încadrată de două casete dreptunghiulare. Decorul în relief, dar și cel pictat, este mai abundent, putându-se remarca elemente sculptate și traforate aplicate la nivelul semicoloanelor, la nivelul ancadramentelor casetelor pictate, dar și la nivelul registrului superior, delimitat prin elementele profilate, unde cifrele datării sunt realizate în același mod. Se remarcă prezența pe cele două lăzi a baghetelor cu suprafața ondulată, a denticulilor la marginea capacului, dar și la ancadramentul celor două casete dreptunghiulare. Decorul pictat are motivul lalelei, al crinului și al florii de acant. Se pot identifica chiar și detalii decorative comune, de genul fladerului pe fond verde din zona centrală a câmpului decorativ superior.

Lada de la Homorod⁶ realizată între secolele XVII-XVIII și aflată într-o colecție particulară, are dimensiuni apropiate de cele ale lăzii pe care o cercetăm, și prezintă un decor pictat și în relief cu vădite asemănări compoziționale, stilistice și cromatice. Motivele casetelor reliefate cu ancadrament dublu, motivul „dintelui de ferăstrău” care mărginește capacul, modul de tratare asemănător în realizarea florilor stilizate – cu lujeri întrepătrunși și finisaje sub forma hașurilor și accentelor de culoare albă, motivul solzilor ce încadrează casetele decorative pe verticală transpus și elaborat sub forma unor frunze de acant

stilizate, toate acestea sunt elementele unor trăsături comune.

O altă piesă este un cabinet pictat⁷, păstrat la Muzeul de Etnografie din Budapesta, cu câmpuri decorative octogonale foarte asemănătoare cu această ladă de la Homorod și cu lada pe care o analizăm (foto 3). Casetele octogonale încadrate cu baghete profilate, decorul lor interior structurat simetric sub forma a patru câmpuri cu motive florale stilizate, sunt tot atâtea elemente înrudite la care ne putem raporta.

Merită menționată și asemănarea cu o ladă pictată de la Sibiu⁸, păstrată și ea la Muzeul de Etnografie din Budapesta, având la interiorul capacului inscripția *Andreas Alter Anno 1704* (foto 4), al cărei decor prezintă înrudiri apropiate, atât la nivelul împărțirii spațiilor decorative prin semicoloane, al baghetelor cu suprafața ondulată ce mărginesc casetele, cât și la nivelul elementelor pictate de la interiorul acestora. Observăm aici caseta centrală a frontului, care respectă formatul celei de pe capacul lăzii în discuție, și potrivit observațiilor noastre în legătură cu urmele decorului acesteia, și o posibilă asemănare a ornamentației casetelor.

Lada breslei năsturarii, datată 1718, din colecțiile Complexului Național Muzeal ASTRA – Sibiu⁹, prezintă aceeași împărțire pe câmpuri decorative sub forma unor casete rectangulare cu colțuri ieșite în exterior, delimitate de semicoloane. Bordura decorativă a capacului reia elementele sub forma dintelui de ferăstrău, acestea ieșind în exterior la nivelul semicoloanelor. Fondul exterior al casetelor este de un verde foarte apropiat ca și nuanță (poate și ca pigmenti) de cel al lăzii din muzeul mureșean.

O ladă poate mai târzie, aflată într-o colecție particulară într-o stare de conservare precară, păstrează încă pe front decorul identic cu cel al lăzii la care ne referim aici, în două casete octogonale separate de trei casete dreptunghiulare înguste, încadrate de baghete reliefate (foto 5).¹⁰

O altă ladă, datată 1717, tot dintr-o colecție particulară, cu o stare de conservare mai puțin bună, se aseamănă ca și format, dispunere și decor al casetelor frontului cu această ladă mai târzie (foto 6); totuși, fabricația mai veche este dată nu numai de anul înscris pe front, dar și de prezența motivului dintelui de ferăstrău ce mărginește capacul.

⁵ Körmöczy, Katalin (2018): *Egyházi pompa, világi hatalom, polgári kényelem. Magyar történeti bútorok*. Budapest, 2018, Magyar Nemzeti Múzeum, p. 22, p. 137, il. 11, kat. 140.

⁶ Colecția Förderreuther. Vezi Förderreuther, Werner (2012): *Farbiges Holz. Bäuerliche Möbel aus dem Repser Ländchen in Siebenbürgen*. München, 2012, Wort+Welt+Bild, pp. 28-29, il. 37 și 37/B.

⁷ Kiss, Margit – Lángi, József – Mihály, Ferenc (2007): „*Virágzódot ... Anno*”: *Az Umlingok Kalotaszegen. The Umling Family: makers of fine painted furniture in 18th century Transylvania*. Budapest, 2007, Néprajzi Múzeum, p. 22, il. 15.

⁸ *Ibidem*, p. 23, il. 19.

⁹ Malearov, Simona – Ștefan, Camelia: *Mobilier pictat transilvănean*. Sibiu, 2012, ASTRA Museum, p. 82.

¹⁰ Fotografia lăzii ne-a fost furnizată de Paul Cioconea, directorul CTS României și proprietarul piesei.

O ladă de zestre din 1731 (foto 7) aflată în colecția Complexului Național Muzeal ASTRA – Sibiu a fost repictată de către Theo Zelgy, posibil în urma unei degradări avansate a decorului pictat, conform unei inscripții realizate de el pe laterala dreaptă: „Restauriert Th. Z. 1960”. Deși în dezacord cu principiile etice actuale ale restaurării, această intervenție făcută într-o manieră foarte îngrijită – posibil cu respectarea minuțioasă a decorului original, ne aduce detalii valoroase în procesul identificării unor analogii cu lada studiată. Cert este că acest decor, păstrat tocmai grație acestei intervenții, prezintă elemente comune sau foarte apropiate de cele întâlnite în decorul lăzii studiate, după cum urmează: la nivel de părți reliefate al frontului, întâlnim aceleași baghete cu suprafața ondulată care mărginesc casetele, respectiv același tip de semicoloane, având foarte mici variații ale structurii. Remarcăm șildul metalic, cu trăsături aproape identice. Ornamentația casetelor laterale ale frontului, de această dată într-un format dreptunghiular, este foarte înrudită prin prezența florii centrale de acant, a lujerilor vegetali întrețesuți, a formei lalelelor, crinilor și a trandafirilor stilizați, a seriei de puncte, accente și hașuri cu alb și negru. Caseta centrală a frontului, cu același format dreptunghiular cu colțuri dezvoltate spre exterior, prezintă și ea motivul central floral, cu ușoare diferențe privitor la formatul motivelor florale adiacente, având în plus, pe axele diagonale, motivul strugurelui. La nivelul semicoloanelor, decorul este aproape identic, cu mici variații pe zonele dreptunghiulare și la partea superioară. Aflăm aici același motiv decorativ al solzilor/ghirlandei de frunze de acant, cu aceeași cromatică și sistem de puncte și hașuri. Zonele exterioare casetelor păstrează un decor abundent, cele din partea de jos, care aduc cu motivul frunzelor de acant, fiind poate mai apropiate de decorul abia vizibil din aceeași zonă a lăzii studiate aici. Ornamentația capacului, dispusă în interiorul a două casete dreptunghiulare și împrejurul acestora, este ușor diferită. În interiorul casetelor sunt pictați lujeri cu flori de acant/rodie stilizați, asemănători unor arabescuri. Zonele exterioare casetelor sunt decorate cu lujeri mai simplificați, cu motive florale intercalate. Zona dintre casete prezintă același tip de lujeri, sub formă simetrică, cu motive florale centrale și la capete. Pe cele două laterale, încadrat în câte un chenar pătratic de culoare neagră, este redat un decor mai simplist, sub forma unui trifoi cu patru foi, cu cromatică de alb și roșu. Chenarul este aplicat pe un fond roșcat, aplicat pe toată suprafața lateralelor. Chiar dacă poate din punct de vedere cromatic ar putea fi unele inadvertențe legate de diferențele dintre pigmenții mai vechi și materialele de pictură mai noi, această intervenție este valoroasă prin multiplele puncte comune, ajutându-ne totodată să ne orientăm mai cu acuratețe în încadrarea în timp a lăzii analizate. Poate în cercetarea viitoare a acestei lăzi de la 1731, un set de analize RX/IR ar putea scoate la iveală posibile rămășițe ale decorului original și nivelul de concordanță al acestuia cu repictarea mai târzie.

Fără a mai detalia, menționăm și alte lucrări care își merită plasarea în aceeași sferă de interes: două lăzi de haine de atelier transilvan cu decor pictat și sculptat datate 1683 și 1693 din colecțiile Muzeului Național Brukenthal¹¹, elemente de mobilier bisericesc cum sunt casetele decorative ale corului de la biserica evanghelică din Cloașterf, jud. Mureș, (posibil opera lui Georgius Rösler)¹², sau cele de la Biserica evanghelică din Vulcan, jud. Brașov¹³, casete pictate ale unor amvoane cum sunt cel de la Biserica reformată din Sfăraș, jud. Sălaj¹⁴, sau al Bisericii reformate de la Domoșu, județul Cluj¹⁵.

Considerații asupra analizei piesei, a investigațiilor preliminare restaurării și rezultatele lor

Restaurarea a impus inițial cercetarea condiției stratului pictural, a compoziției și dispunerii acestuia, a intervențiilor anterioare precum și efectuarea unor teste și investigații specifice. Analiza și investigarea au început odată cu lucrările workshop-ului de restaurare lemn policrom organizat de Secția de conservare-restaurare a Muzeul Județean Mureș în anul 2021¹⁶, fiind completată pe parcurs și cu ajutorul unor terți. În cadrul laboratorului de restaurare, s-a efectuat mai întâi analiza optică.

Atacul xilofag s-a dovedit ca fiind inactiv în prezent. Pe baza unor rămășițe de la insectele care l-au produs (adulți, pelete, fragmente de insecte), s-au identificat următoarele specii: *Xestobium rufovillosum*, *Dermestes lardarius*, *Ernobius sp.*¹⁷

Pentru identificarea esenței lemnoase s-au prelevat două tipuri de mostre – una provenind dintr-un element al corpului lăzii, iar cealaltă dintr-un element component al semicoloanelor decorative. Mostrele au fost prelucrate¹⁸, imaginea structurii microscopice corespunzând lemnului de molid (*Picea abies*) pentru prima dintre ele (foto 8), respectiv lemnului de tei (*Tilia sp.*) pentru cea de a doua (foto 9).

Inspectarea condiției stratului pictural a avut loc la lumină normală și razantă, precum și cu un microscop digital portabil cu mărire de până la 1600×.¹⁹ O serie de degradări au fost observate la nivelul peliculelor de cu-

¹¹ Frâncu, Raluca Maria: *Meșteșug și culoare. Obiecte din lemn pictat în colecția Muzeului Național Brukenthal. Catalog selectiv*, Sibiu, 2007, Ed. Muzeului Național Brukenthal. p. 39, il. 1; p. 40, il. 2.

¹² Kiss – Lángi – Mihály 2007. p. 20, il. 9.

¹³ *Ibidem*, p. 19, il. 5-6.

¹⁴ *Ibidem*, p. 73, il. 139.

¹⁵ *Ibidem*, p. 77, il. 149-150.

¹⁶ Organizăm periodic workshop-uri de o săptămână la muzeu, invitând experți restauratori din alte muzee, universități și studenți în domeniul conservării și restaurării. Până în prezent au avut loc 18 astfel de evenimente.

¹⁷ Identificarea s-a realizat cu ajutorul dr. Bogdan Ungurean și dr. Loredana Axinte, ambii cu lucrări de doctorat pe această temă.

¹⁸ Analiza pentru determinarea esențelor lemnoase a fost realizată de către restauratorul Andrei Buda.

¹⁹ Analiza și capturi de imagine efectuate de către lector univ. dr. Bogdan Ungurean, de la UNAGE, Iași.

loare: cracluri, fisuri, zone lacunare, depuneri, uzură, desprinderi, exfolieri, vernis inegal și îmbrunit etc. (foto 10). Atât cu ochiul liber, dar mai cu seamă la analiza în lumină UV, s-a observat prezența unor stropi de adeziv de la o intervenție anterioară, neadecvată, pe toată suprafața decorată (foto 11), respectiv un strat subțire, inegal, de vernis. S-a efectuat și o analiză comparativă în spectrul vizibil și infraroșu²⁰, pentru a identifica în special, pe cât posibil, trăsăturile compoziționale ale decorului în mare parte pierdut al capacului. Imaginile obținute revelează și ele liniile de contur, absența intervențiilor asupra stratului pictural, uzura, depunerile, starea peliculei de vernis (foto 12). Observarea în spectrul vizibil, dar și în cel infraroșu, a urmelor decorului de pe capac, ne îndreptățește să ne raportăm din nou la decorul lăzii de la Sibiu, datată 1704, menționată mai sus.

Ulterior, s-a prelevat un set de probe pentru analiza succesiunii straturilor de culoare (foto 13), acestea fiind prelucrate și studiate la microscopul cu lumină polarizată²¹ (foto 14-15). Probele S1, S3 au fost utilizate pentru prepararea unor secțiuni transversale, din mostrele S7 și E s-au realizat preparate microscopice din particule fine, pentru identificarea pigmentilor prin microscopie în lumină polarizată, iar trei mostre (B, G, V) au fost trimise pentru analize instrumentale²² la Grupul de Cercetări Avansate pentru Patrimoniul Cultural (ARCH Lab) din cadrul Institutului de Cercetare Pielărie Încălțăminte (ICPI) București. Preparatele microscopice din particule au permis nu doar identificarea unor pigmenți, ci au relevat și gradul lor de triturare, respectiv puritatea acestora. Pentru analiza pigmentilor, au fost efectuate, de asemenea, teste microchimice aplicate direct pe secțiunile transversale. Succesiunea peliculelor arată suprapunerea firească în procesul de lucru, fără a se identifica intervenții de genul unor repictări, revernisări etc.

Mai mulți pigmenți ai unor straturi de culoare au fost identificați: roșul miniu prin analiză microchimică²³, auripigmentul unor motive florale (foto 16) și albastrul smalt întâlnit în decorul baghetelor profilate (foto 17), pe baza trăsăturilor optice specifice, observate la microscopul cu lumină polarizată.

La pictarea frontului lăzii pare să fi fost folosiți doi pigmenți albaștri diferiți. Primul s-a dovedit a fi smalt, iar cercetările asupra celuilalt sunt încă în curs, deoarece rezultatul analizei prin spectroscopie de fluorescență de

raze X (XRF)²⁴ al probei G, probă cu albastru prelevată de pe suprafața dintre denticuli – albastru conținut probabil și de culoarea verde a fondului în amestec cu auripigment, nu a fost concludentă (fig. 2). Testul microchimic²⁵ asupra pigmentului albastru nu confirmă utilizarea albastrului de Prusia. Este posibil ca acesta să fie indigo, după cum sugerează imaginea la microscopul cu lumină polarizată, dar clarificarea problemei necesită investigații suplimentare. Pe de altă parte, analiza XRF a confirmat prezența sulfurii de arsen pentru galbenul auripigment identificat de noi în proba B (fig. 3). Analiza prin spectroscopie în infraroșu cu transformată Fourier și reflexie totală atenuată (ATR-FTIR)²⁶ a evidențiat prezența gipsului, a calcitului și a unui compus proteic (cel mai probabil clei animal), provenind din stratul de preparare a probei G (fig. 4). În cazul probei de vernis (V), s-a identificat șelacul, precum și un compus proteic (fig. 5).

Ca și concluzii, în urma acestor cercetări rezultă că avem o piesă autentică, pe care din păcate intervențiile neadecvate de curățare agresivă și de consolidare au degradat-o suplimentar. Capturile de imagini cu microscopul digital, în lumină UV și IR, respectiv stratografiile, asigură un set de informații foarte utile despre starea de conservare a stratului pictural și structura acestuia; testele microchimice și studiul prin microscopie în lumină polarizată, completate de analize ATR-FTIR și XRF, au confirmat în mare parte observațiile anterioare cu privire la compoziția materiilor din stratul pictural. Esențele lemnoase identificate arată specificul materialelor utilizate în epocă de pictorii-tâmplari. Toate aceste rezultate au constituit baza de pornire pentru stabilirea metodologiei de restaurare, atât la început, cât și pe parcursul efectuării operațiilor propriu-zise, ele fiind totodată informații valoroase în ce privește cercetarea pieselor de acest gen.

Metodologia stabilită pe baza cercetării piesei și restaurarea propriu-zisă

Acest capitol va discuta în paralel degradările și intervențiile ce au contribuit la deteriorarea piesei, respectiv intervențiile, metodele și materialele folosite în cursul restaurării.

Întrucât starea stratului pictural impunea o consolidare extinsă – dată fiind pierderea elasticității și aderenței la suport pe multe suprafețe – printre primele operații pe care le-am efectuat s-a aflat stabilizarea acestuia. Operația de consolidare a fost îngreunată de prezența în număr mare a stropilor și a depunerilor de adeziv tip poliacetat

²⁰ Examinarea în infraroșu a avut loc cu ajutorul unei instalații reflectografice model MIR 10.2 New.

²¹ Pentru efectuarea analizelor am folosit microscopul cu lumină polarizată – model Nikon Eclipse LV 100 NPOL.

²² Analizele au fost efectuate de dr. Cristina Carșote, chimist, expert în investigarea obiectelor de patrimoniu și cercetător la Muzeul Național de Istorie a României din București.

²³ Testele microchimice și determinările prin microscopie în lumină polarizată au fost realizate în colaborare și cu sprijinul colegei restaurator pictură ulei pe pânză, dr. Erika Nemes. Determinarea plumbului s-a făcut cu hidrogen sulfurat (H₂S), gaz care în contact cu straturile care conțin pigmenți pe bază de plumb produce înnegrirea acestor straturi, datorită sulfurii de plumb (PbS) formate, care are o culoare neagră.

²⁴ Efectuată cu un spectrometru portabil Bruker Elio cu anticatod Rh, U = 40 KV, I = 30 μA și timp de achiziție 40 s.

²⁵ La reacția cu hidroxid de sodiu de 10%, pigmentul albastru nu și-a schimbat culoarea.

²⁶ Efectuată de dr. Cristina Carșote cu un spectrometru Alpha Bruker Optics, echipat cu accesoriul ATR Platinum diamond, în domeniul spectral 4000-400 cm⁻¹, cu o rezoluție 4 cm⁻¹ și 32 de scanări. Pentru procesarea și evaluarea spectrelor s-a utilizat software-ul OPUS 7.0.

de vinil (PVAc)²⁷, proveniți de la o intervenție anterioară, în care s-a intenționat consolidarea structurală și completarea părților lipsă de la nivelul baghetelor profilate, a elementelor reliefate ale semicoloanelor²⁸, precum și a unora dintre denticuli. Inițial am realizat o preconsolidare prin pensularea unei emulsii de gălbenuș de ou în apă distilată, în proporție de 1:3, cu aport de antifungic, Preventol RI 80, dar și 1-2 picături de fiere de bou, ca agent tensioactiv. Pentru a îmbunătăți penetrarea consolidantului, dar și gradul de emoliere a stratului pictural, suprafața a fost ușor încălzită în prealabil cu ajutorul unei lămpi cu lumină incandescentă. În urma emolierii, stratul pictural a fost presat manual, cu o spatulă semi-elastică din plexiglas (foto 18). Surplusul de consolidant a fost curățat prin tamponare cu bastoncini, cu o emulsie de ou mai diluată, alternată cu apă distilată ușor încălzită. Datorită sensibilității unor suprafețe, dar și permeabilității reduse a stratului pictural, cu vernis inegal, depuneri aderente, și, nu în ultimul rând, datorită depunerilor anterioare de adeziv, am optat pentru aprofundarea procesului de consolidare cu o soluție de 5-8% BEVA 371²⁹, aplicată pe suprafețe și apoi călcată cu termospatula electrică la 90 °C, prin folie Melinex³⁰. Unde a fost posibil, depunerile de adeziv pe bază de PVAc care au putut fi emoliate au fost detașate mecanic, cu bisturiul. După consolidare, surplusul de BEVA a fost curățat de pe suprafață cu solventul acestuia, BEVA 372³¹.

Elementele reliefate, precum unele baghete profilate de la nivelul capacului sau unele elemente ale semicoloanelor prezentau desprinderi, joc, sau chiar detașări din cauza unei fixări anterioare cu adezivul menționat, realizată însă neglijent, fără curățarea substratului, ceea ce a dus la tensionarea și desprinderea lor ulterioară. Îndepărtarea adezivului devenit dur și greu reversibil, s-a efectuat chimic, prin aplicarea pe suprafețele de contact a unor comprese îmbibate cu un amestec pe bază de xilen, acetonă și dimetilformamidă (25:25:50) timp de 5-7 minute, apoi mecanic, cu ajutorul bisturiului. Suprafețele astfel curățate și degresate cu alcool tehnic au fost pensulate cu o soluție caldă de 25-30% de clei de oase în amestec cu clei de piele, apoi îmbinate și presate la rece – cu săculețe de nisip și marmură, sau, după caz, fixate cu ajutorul unor prese de mână. În cazul elementelor reliefate ale semicoloanelor care prezentau joc sau desprinderi, curățarea s-a efectuat prin tamponare cu apă caldă, deoarece în acest caz trebuiau îndepărtate depunerile consistente acumulate dedesubt, respectiv subțiat stratul original de clei îmbă-

trânit și lipsit de proprietăți adezive. Fixarea adezivă s-a realizat în maniera prezentată mai sus.

Fisurile și crăpăturile distanțate atât la nivelul frontului, cât și al capacului erau extinse aproape pe toată lungimea, iar stinghia de lemn a completării a fost inserată și lipită fără curățarea prealabilă a suprafețelor. Acest fapt a dus la desprinderea, crăparea și distanțarea ulterioară, iar materialul de chituitură de la nivelul fisurii de pe front era sub nivel, fiind inadecvat estetic. Am optat pentru îndepărtarea mecanică a acestor adaosuri și pentru curățarea chimică a suprafețelor cu o soluție pe bază de detergent anionic (C 2000³²) de 20% în apă distilată, cu adaos de alcool tehnic în părți egale, ușor încălzită.

Nu am intenționat alipirea elementelor distanțate, întrucât această operație ar fi impus demontarea în mare parte a componentelor și un stres inutil creat ansamblului. Operațiile de chituitură, respectiv completare, au decurs diferit, avându-se în vedere faptul că fisura de la nivelul frontului prezenta o distanțare mai mică, respectiv un traseu ușor curbat datorită prezenței unui nod în structura lemnoasă. La nivelul frontului, am utilizat un chit bicomponent pentru lemn, Molto stuck Holzersatz³³, cu proprietăți adezive excelente, rezistență și plasticitate asemănătoare fibrei lemnoase atunci când este mixat cu pulbere de lemn. Pentru a nu periclita stratul pictural din proximitatea fisurii, marginile acesteia au fost protejate cu un face-ing reversibil, după cum urmează: un strat de foiță japoneză Tengujo 9 gr/mp, apoi un alt strat de hârtie pelur³⁴, ambele aplicate cu o soluție slabă de 5% de clei de pește. După uscare s-a aplicat un al treilea strat dintr-o bandă adezivă din hârtie. Suprafața a fost protejată și dinspre verso, cu benzi din hârtie adezivă, pentru împiedicarea scurgerii materialului de chituitură. În vederea facilitării pătrunderii chitului și eficientizării operației, am optat pentru inserarea acestuia cu ajutorul unei seringi (foto 19). Suprafața a fost finisată înainte de întărirea chitului, cu ajutorul unei spatule metalice. După întărire, chituitura a fost finisată cu hârtie abrazivă de diferite granulații, până la ajungerea în plan cu suprafața pictată. Face-ingul din hârtie adezivă a fost îndepărtat, la fel și benzile de pelur și foiță japoneză, prin înmuiere cu apă caldă.

În cazul crăpăturii de la nivelul capacului, am optat pentru realizarea unei completări sub nivel, cu lemn de balsa, dinspre interiorul capacului (foto 20). Anterior completării, unele crăpături ale fibrei lemnoase prezente pe lungimea uneia dintre planșe, au fost consolidate cu o soluție de 25-30% de clei de oase în amestec cu clei de iepure, și presate manual. Pentru aducerea la nivel cu suprafața exterioară a capacului am utilizat același chit bicom-

²⁷ Comercializat în România sub denumirea Aracet.

²⁸ Pentru aceste completări s-a decis păstrarea împreună cu ansamblul; ele au fost doar integrate cromatic cu băiuri colorate pe bază de apă, pentru a nu distorsiona aspectul estetic al piesei.

²⁹ Consolidant la cald pe bază de etilvinilacetat, parafină, rășină cetonică, în solvenți alifatici și aromatici (conținut de substanță solidă 40%). Distribuie de filiala din România a CTS.

³⁰ Film termoplastice pe bază de polietilentereftalat (PET), distribuie de filiala din România a CTS.

³¹ Diluant BEVA 371, un amestec de hidrocarburi alifactice și aromatice. Distribuie de filiala din România a CTS.

³² Emulsie apoasă de agenți tensioactivi anionici și neionici. Distribuie de filiala din România a CTS.

³³ Chit bicomponent pentru lemn pe bază de rășină epoxidică, producător: Molto, Germania. <https://www.galaxus.ch/en/s4/product/molto-holzersatz-2k-500-g-spackling-paste-6170508>. (15.06.2024).

³⁴ Hârtie de mătase, neacidă, utilizată și pentru ambalare. <http://www.brescianisrl.it/newsite/eng/xprodotto.php?id=291&hash=7077fb8238e595a43367045cece84d0e> (15.06.2024).

ponent pentru lemn, aplicat cu seringă peste completarea cu lemn de balsa. De asemenea, materialul de chituire a fost folosit și pentru modelarea unora dintre denticulii lip-să de la nivelul bordurii capacului.

Etapa de curățare a piesei a constituit cel mai laborios și problematic proces, întrucât era necesară păstrarea policromiei – abia vizibilă la nivelul capacului sub forma unor mici insule, îndepărtarea petelor multiple și de natură diversă, îndepărtarea depunerilor de adeziv foarte dure și aderente, subțierea și egalizarea peliculei de vernis, și totodată păstrarea patinei. Este de menționat faptul că anterior, poate tot cu ocazia intervențiilor de consolidare neadecvate, s-a intenționat – dar fără succes, o curățare mecanică prin răzuire la nivelul semicoloanei din extremitatea stângă, al cărei decor s-a mai păstrat doar în proporție de aproximativ 60%. Suprafața interioară a capacului a fost, de asemenea, șlefuită puternic în timpul completării golurilor.

Pentru început, am realizat o serie de teste de curățare cu diferiți solvenți. Stropii de adeziv pe bază de PVAc au fost parțial îndepărtați mecanic – acolo unde starea stratului pictural a permis (foto 21), și parțial chimic.

În general, curățarea stratului pictural s-a făcut diferențiat, în funcție de sensibilitatea unora dintre pigmenți și de natura materiilor de îndepărtat. A implicat îndepărtarea depunerilor superficiale – cu emulsia de ou menționată, combinată după caz cu o soluție slabă de detergent anionic (C 2000, 5-10%); îndepărtarea unor depuneri mai aderente s-a efectuat prin activarea cu o soluție din fier de bou, dimetilformamidă și etanol (3:1:1), urmată de degajarea cu o soluție de alcool izopropilic, amoniac și apă (90:10:10), alternată în funcție de suprafața de curățat (curățare selectivă) cu o soluție din etanol, celosolv și diacetonalcool (4:1:1), sau cu o soluție apă-etanol (1:1). Fiecare zonă astfel activată și curățată, a fost apoi tratată prin tamponare cu dibutilftalat. Au fost și suprafețe care au răspuns mai bine la un alt amestec de solvenți, ca de exemplu soluția de uniformizare și îndepărtare a depunerilor grase compusă din etanol 12 ml, izooctan 10 ml, acetona 3 ml, aplicată alternativ cu alte amestecuri, sau selectiv, în funcție de rezistența depunerilor.

Pentru suprafețele cu vernis remanent și cu depuneri ancrasate s-a procedat după cum urmează: la nivelul zonei de suprapunere a capacului peste frontul lăzii, unde suprafețele au păstrat urme de vernis aplicat peste un ornament de tip flader ce decorează fondul verde original (foto 22), s-a efectuat o curățare și totodată subțiere și egalizare cu soluția testată: un amestec de solvenți numit „A4” (acetona, alcool, amoniac și apă, în părți egale), iar la nivelul restului suprafețelor cu urme de culoare verde a fondului s-a făcut mai mult o curățare a depunerilor, nemaifiind posibilă o vehiculare pe suprafața a rămășițelor de vernis, acestea fiind insuficiente. Pe de altă parte, au existat unele suprafețe de acest gen, care mai păstrau doar ușoare urme ale decorului inițial (asemănătoare unor frunze de acant), care se mai păstrau doar în virtutea depunerilor ce le conservau conturul. Aici nu s-a intervenit cu o curățare

prea insistentă, tocmai pentru a păstra puținele urme ale decorului inițial.

Pentru că din categoria intervențiilor anterioare neadecvate fac parte și peliculizări masive aplicate neglijent cu lac industrial la interiorul lăzii, cu scursuri prezente și la nivelul verso-ului, acestea au fost testate în vederea curățării cu amestecul „A4” mai sus menționat, cu Nitrodiluant, cu Kromofag etc. S-a constatat o solubilizare parțială și dificilă, astfel încât datorită proporției și grosimii mari a acestora, s-a decis să nu se efectueze curățarea.

La nivelul capacului și al fondului exterior casetelor decorative ale frontului decorul s-a păstrat în foarte puține locuri, la fel ca decorul original în sine al fondului, sub formă de flader vizibil doar în banda îngustă a frontului, în părțile acoperite de capac. O integrare cromatică ar fi posibilă pe viitor, cel puțin pe suprafețele unde decorul poate fi reconstituit (fig. 6).

În prezent, piesa face parte din expoziția de bază a Muzeului de Istorie aflat în Cetatea Medievală din Târgu Mureș, având ca temă ”Orașul Întărit” (foto 23).

Adresez pe această cale mulțumiri tuturor colegilor și specialiștilor care au participat la cercetarea și restaurarea acestei piese: dr. Bogdan Ungurean, dr. Loredana Axinte, dr. Erika Nemes, Zsuzsanna Veress, Mátyás Gyarmati, István Karácsony, dr. Cristina Carșote, Ferenc Mihály, Paul Cioconea, Andrei Buda. Mulțumesc și lui dr. Petronella Kovács și dr. Márta Guttmann pentru sprijinul semnificativ acordat în redactarea textului.

Imaginile au fost realizate de autor (1-2, 11-13, 18-19, 21-22), Marcell Szász (3), Krisztina Sarnyai (4) Silviu Popa (7), Andrei Buda (8-9), Erika Nemes (14-17), respectiv Attila Henn (23). Montajul nr. 10 a fost realizat de dr. Bogdan Ungurean. Imaginea nr. 5 ne-a fost pusă la dispoziție de Paul Cioconea. Graficele 1 și 6 au fost realizate de István Karácsony, graficele 2-5 provin din buletinul de analiză întocmit de către Cristina Carșote.

Dr. Raluca Marilena Dumitrescu

Expert restaurator lemn policrom,
pictură pe panou și icoană pe sticlă
Șef Secție

Laboratorul de Conservare și Restaurare
al Muzeului Județean Mureș

Târgu Mureș, str. Ion Buteanu nr. 21/14, județul Mureș

Tel: +43-745-855-210

E-mail: dumiralu1@yahoo.com

BIBLIOGRAFIE

- FÖRDERRENTHER, Werner (2012): *Farbiges Holz. Bäuerliche Möbel aus dem Repser Ländchen in Siebenbürgen*. München, Wort+Welt+Bild.
- FRÂNCU, Raluca Maria (2011): *Meșteșug și culoare. Obiecte din lemn pictat în colecția Muzeului Național Brukenthal. Catalog selectiv*. Sibiu, Ed. Muzeului Național Brukenthal.
- KISS, Margit – LÁNGI, József – MIHÁLY, Ferenc (2007): „Virágosdott ... Anno”: *Az Umlingok Kalotaszegen. / The Umling Family: makers of fine painted furniture in 18th century Transylvania*. Budapeșt, Néprajzi Múzeum.
- KÖRMÖCZI, Katalin (2018): *Egyházi pompa, világi hatalom, polgári kényelem. Magyar történelmi bútorok*. Budapeșt, Magyar Nemzeti Múzeum.
- MALEAROV, Simona – ȘTEFAN, Camelia (2012): *Mobilier pictat transilvănean*. Sibiu, ASTRA Museum.

LISTA FOTOGRAFIILOR

- Foto 1. Frontul lăzii înainte de restaurare
- Foto 2. Inscricții ulterioare pe marginea superioară a frontului lăzii
- Foto 3. Cabinet, 1734, Muzeul de Etnografie, Budapeșta. Fotografie de Marcell Szász, arhiva fotografică a Muzeului de Etnografie din Budapeșta
- Foto 4. Ladă cu inscripția „Andreas Alter Anno 1704”, Muzeul de Etnografie, Budapeșta. Fotografie de Krisztina Sarnyai, arhiva fotografică a Muzeului de Etnografie din Budapeșta
- Foto 5. Ladă din colecția lui Paul Cioconea
- Foto 6. Ladă datată 1717, colecție particulară
- Foto 7. Ladă datată 1731, repictată de Theo Zelgy, Muzeul ASTRA, Sibiu
- Foto 8. Moștră de lemn prelevată din structura lăzii (molid, Picea abies): secțiune a) tangențială b) transversală
- Foto 9. Moștră de lemn prelevată dintr-o semicoană (tei, *Tilia sp.*): secțiune a) radială, b) transversală
- Foto 10. Imagini ale stratului pictural deteriorat, realizate cu microscopul digital portabil
- Foto 11. Imaginea frontului lăzii în lumină UV
- Foto 12. Imagini în spectru a) vizibil și b) IR ale uneia dintre casete (detaliu)
- Foto 13. Locurile de prelevare ale probelor utilizate pentru rezultatele de analiză prezentate în articol
- Foto 14. Proba S1 prelevată din lăleaua din stânga sus a casei octogonale din stânga: a) locul prelevării, b) fața, c) versoul, d) imagine la microscop a secțiunii transversale. Pe fon-

dul maroniu se văd două straturi mai deschise cu roșu miniu și un strat alb, acoperit de un strat subțire de vernis.

- Foto 15. Probele S3a și S3b prelevate de pe una dintre petalele florii din caseta centrală: a) locul prelevării, b) fața c) versoul. Secțiunea transversală de sus (d): fond roșu, straturi de culoare galbenă, albastră și albă, vernis. Secțiunea transversală de jos (e): straturi de culoare galbenă, albastră, neagră și albă, vernis.
- Foto 16. Pigment galben – auripigment – prelevat din motivul floral (S7), imagine la microscop, în lumină polarizată
- Foto 17. Pigment albastru prelevat din ancadramentul casei din dreapta (proba E) – albastrul smalt – imagine la microscop, în lumină polarizată
- Foto 18. Consolidarea stratului de culoare cu emulsie de ou
- Foto 19. Aplicarea chitului cu ajutorul unei seringi
- Foto 20. Capacul lăzii după chituire și curățare
- Foto 21. Îndepărtarea mecanică a urmelor de adeziv pe bază de PVAc
- Foto 22. Subțierea și egalizarea vernisului de pe fondul verde cu decor de tip flader
- Foto 23. Lada în expoziție

LISTA FIGURILOR

- Fig. 1. Desenul lăzii
- Fig. 2. Spectrul XRF al probei albastre (G), prelevată dintre denticuli de la marginea capacului
- Fig. 3. Spectrul XRF al auripigmentului (sulfură de arsen) din proba (B), prelevată dintr-o petală a casei centrale
- Fig. 4. Spectrul ATR-FTIR al grundului probei prelevate dintre denticuli marginii capacului (G), cu benzile de absorbție în infraroșu care corespund gipsului, calcitului și unui compus proteic
- Fig. 5. Spectrul ATR-FTIR al probei prelevate din partea superioară a casei din dreapta, din stratul de vernis (V), cu benzile de absorbție în infraroșu caracteristice șelacului și a unui compus proteic
- Fig. 6. Reconstituirea cromaticii lăzii